

ROBERT BIELEŃ SDB

KAPŁANI I DIAKONI W POSŁUDZE WSPÓŁCZESNEMU MAŁŻEŃSTWU I RODZINIE W ŚWIETLE NAJNOWSZYCH WSKAZAŃ KOŚCIOŁA

Małżeństwo i rodzina zajmuje niezmiennie w życiu i nauczaniu Kościoła pozycję priorytetową. Dzieje się tak dlatego, że między rodziną a Kościołem istnieje organiczna więź (FC 49). Na mocy tej współzależności wszyscy wierzący są wezwani do ochrony i wsparcia małżeństwa i rodziny we współczesnym świecie. Wezwanie to szczególnie dotyczy duchowieństwa — biskupów, kapłanów i diakonów, którzy jako pierwsi powinni podejmować posługę wobec rodziny. To oni bowiem zostali ustanowieni przez Jezusa Chrystusa przewodnikami wspólnot Ludu Bożego i szafarzami sakramentów (FC 73).

Nauczanie II Soboru Watykańskiego sprawiło, że lata posoborowe stały się czasem zintensyfikowania działań na rzecz rodziny. Dotyczy to zwłaszcza pontyfikatu Jana Pawła II, który jest okresem wyjątkowo obfitego nauczania i działań Kościoła ukierunkowanych na promocję małżeństwa i rodziny¹. Wielką kartą nauczania Kościoła na temat rodziny stała się adhortacja apostolska Jana Pawła II *O zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym Familiaris consortio* (22.11.1981), a każdy nowy rok pontyfikatu papieża „z dalekiego kraju” przynosi nowe impulsy do działań duszpasterskich wobec rodziny.

Dużą część wspomnianego nauczania Kościoła dotyczy posługi duchowieństwa wobec małżeństwa i rodziny, a ostatnie lata przyniosły wiele ważnych wskazań w tym zakresie. Wśród nowych dokumentów Kościoła, wartych odnotowania, znajduje się list apostolski Jana Pawła II na zakończenie Wielkiego Jubileuszu Roku 2000 *Novo millennio ineunte* (6.01.2001)² i jego przemówienia: do drugiej

¹ Zob. R. Bieleń, *Rodzina podstawową drogą współczesnego Kościoła* [w:] *W służbie rodziny*, red. R. Bieleń, Warszawa 2000, s. 50–60.

² Jan Paweł II, *List apostolski do biskupów, duchowieństwa i wiernych na zakończenie Wielkiego Jubileuszu Roku 2000 „Novo millennio ineunte”* (2.02.1998), *OsRomPol* 2:2001, s. 4–23.

grupy biskupów polskich przybyłych z wizytą *ad limina Apostolorum* w 1998 r.³ oraz do uczestników III Światowego Spotkania Rodzin z Ojcem Świętym w Rzymie w 2000 r.⁴, jak również *Rodzina — dar i zadanie, nadzieja ludzkości. Deklaracja Kongresu Teologiczno-Duszpasterskiego w Rio de Janeiro* II Międzynarodowego Kongresu Teologiczno-Duszpasterskiego⁵ oraz nauczanie II Polskiego Synodu Plenarnego, zwłaszcza dokument „Powołanie do życia w małżeństwie i rodzinie”⁶.

Wyodrębniając nowe wyzwania stojące przed duchowymi w posłudze małżeństwu i rodzinie, trzeba wcześniej dookreślić, jaki charakter ma zobowiązanie księży i diakonów do podnoszenia godności małżeństwa i rodziny (KDK 52), wskazać istotną zawartość duszpasterstwa rodzin oraz zróżnicowany udział duchowieństwa w strukturach duszpasterstwa rodzin i w realizacji podstawowych zadań tegoż duszpasterstwa.

OBOWIĄZEK POSŁUGI DUCHOWIEŃSTWA WOBEC MAŁŻEŃSTWA I RODZINY

Rodzina jest podstawową komórką społeczną, w której realizuje się życie każdego człowieka. Dlatego „szczęście osoby i społeczności ludzkiej oraz chrześcijańskiej wiąże się ściśle z pomyślną sytuacją małżeństwa i rodziny” (KDK 46). Z tego powodu rodzina jest fundamentalną drogą, po której kroczy Kościół. To podstawowe przeświadczenie znajduje wyraz i szerokie rozwinięcie zarówno

³ Jan Paweł II, *W trosce o wielki i ofiarny czyn nowej ewangelizacji. Przemówienie do biskupów polskich przybyłych z wizytą „ad limina Apostolorum”* (2.02.1998), OsRomPol 3:1998, s. 36–40.

⁴ Jan Paweł II, *Wielki Jubileusz Roku 2000*, OsRomPol 1:2001, s. 12–16.

⁵ *Rodzina — dar i zadanie, nadzieja ludzkości. Deklaracja Kongresu Teologiczno-Duszpasterskiego w Rio de Janeiro* (dalej cyt. jako: Deklaracja). Wymieniony dokument jest deklaracją końcową przyjętą przez II Międzynarodowy Kongres Teologiczno-Duszpasterski (1–3 października 1998), który poprzedzał II Światowe Spotkanie Rodzin z Ojcem Świętym Janem Pawłem II w Rio de Janeiro (3–5 października 1998). Deklaracja składa się ze wstępu oraz czterech rozdziałów zatytułowanych następująco: „Rodzina w burzliwych czasach” (rozdz. I), „Rodzina jako dar” (rozdz. II), „Rodzina jako zadanie” (rozdz. III), „Rodzina jako nadzieja ludzkości” (rozdz. IV). Zob. OsRomPol 1:1998, s. 49–53.

⁶ II Polski Synod Plenarny, *Powołanie do życia w małżeństwie i rodzinie* [w:] *II Polski Synod Plenarny (1991–1999)*, Poznań 2001, s. 29–48. Dokument napisany został na podstawie paradygmatu pastoralnego i omawia trzy zagadnienia: katolicką naukę o małżeństwie i rodzinie, współczesne uwarunkowania rodziny oraz wskazania dla działań Kościoła i postulaty wobec władz cywilnych. Punktem wyjścia w opracowaniu dokumentu synodalnego na temat stosunku Kościoła w Polsce do rodziny był dokument roboczy „W trosce o polską rodzinę” — zob. II Polski Synod Plenarny, *W trosce o polską rodzinę* [w:] *II Polski Synod Plenarny. Teksty robocze*, Poznań 1991, s. 293–307.

w wielu wypowiedziach Magisterium Kościoła⁷, jak i we współczesnych pracach poświęconych temu zagadnieniu⁸.

Kościół, chcąc odpowiednio wspierać współczesną rodzinę, jest zobowiązany rozpoznawać dotykające ją procesy, aby móc uchwycić dodatnie i ujemne aspekty obecnej sytuacji małżeństwa i rodziny. Przykładem takiego działania jest rozpoznanie znaków czasu odnoszących się do rodziny dokonane na II Soborze Watykańskim (KDK 47). Można zauważyć, że pomimo upływu ponad trzydziestu lat soborowa analiza blasków i cieni sytuacji współczesnej rodziny pozostaje nadal aktualna.

Konsekwencją rozpoznania znaków czasu na Soborze było wezwanie wszystkich ludzi do wspierania małżeństwa i rodziny. Do tego wsparcia winien czuć się zobligowany każdy chrześcijanin. Powinno się ono przejawiać w pierwszym rzędzie oddziaływaniem na różne wspólnoty i grupy w społeczeństwie i mieć na celu skuteczny rozwój małżeństwa i rodziny (KDK 52). Podobne wezwania można znaleźć w wypowiedziach Jana Pawła II. Papież z jednej strony zaakcentował potrzebę zaangażowania się każdego człowieka posiadającego dobrą wolę w ochronę i wsparcie rodziny, a z drugiej strony określił tę potrzebę jako priorytetową i bardzo pilną (FC 86).

Osoby duchowne, w sposób szczególny wezwane do służby Ludowi Bożemu (KKK 1547), są zobowiązane podejmować wezwanie Kościoła do ratowania i popierania małżeństwa i rodziny. Zobowiązanie do apostołatu rodzin dotyczące wszystkich bez wyjątku kapłanów, podkreślają: „Wskazania na temat formacji seminarzystów odnośnie problemów związanych z małżeństwem i rodziną”, zaznaczając, że „apostolstwo rodzin jest zadaniem nie tylko dla tych nielicznych kapłanów, którym zostało lub zostanie powierzone duszpasterstwo rodzin, lecz jest wymiarem dziś podstawowym i, można rzec, wszechobecnym apostołatu chrześcijańskiego, do którego powołani są **wszyscy kapłani**, chociaż na różne sposoby i w różnym stopniu zaangażowania”⁹ (podkr. — R. B.).

⁷ Por. FC 1, 3, 86; LdR 2, 17.

⁸ Por. m.in.: K. Majdański, *Wspólnota życia i miłości*, Poznań 1979; J. Homplewicz, *Pedagogika rodziny*, Rzeszów 2000; F. Adamski, *Socjologia małżeństwa i rodziny*, Warszawa 1982; L. Dyczewski, *Rodzina, społeczeństwo, państwo*, Lublin 1994; J.-L. Flandrin, *Historia rodziny*, Warszawa 1998; J. Kłys, *Rodzina dziedzictwem ludzkości. Zarys etologii*, Szczecin 1995.

⁹ Kongregacja ds. Wychowania Katolickiego, *Wskazania na temat formacji seminarzystów odnośnie problemów związanych z małżeństwem i rodziną* (19.03.1995) [w:] *Posoborowe dokumenty Kościoła katolickiego o małżeństwie i rodzinie*, t. 2, wybór K. Lubowicki, Kraków 1999, s. 127–149, nr 14; (dalej cyt. jako: *Wskazania*).

Należy zaznaczyć, że w literaturze polskiej spotyka się też nieco inne tłumaczenie tytułu omawianego dokumentu — zob. Kongregacja Wychowania Katolickiego, *Wskazania dla formacji alumnów dotyczące zagadnienia małżeństwa i rodziny*, Pelplin 1997.

Księża i diakoni mogą bowiem, dzięki mocy płynącej z udzielonych im święceń i posiadanego przez nich charyzmatu kapłańskiego, skutecznie wspomagać małżeństwa i rodziny środkami łaski oraz oświecać je światłem prawdy (FC 73). II Sobór Watykański zobowiązał kapłanów do wspierania małżeństwa i rodziny różnorodnymi środkami duszpasterskimi, takimi jak posługa słowa, kult liturgiczny czy też inne wsparcie duchowe. Duchowni mają z dobrocią i cierpliwością wzmacniać rodziny w przeżywaniu codziennych trudności oraz utwierdzać je w miłości. Dzięki otrzymanej pomocy duchowej rodziny mają możliwość realizować swoje powołanie i promieniować na otoczenie miłością Chrystusa (KDK 52).

Warunkiem niezbędnym w zrealizowaniu posługi kapłanów wobec małżeństwa i rodziny jest odpowiednia formacja duchowieństwa. Przygotowanie do tej posługi musi obejmować w pierwszym rzędzie alumnów seminarium, bowiem okres formacji początkowej wpływa istotnie na późniejsze zachowania księży. Wychowanie do pracy z rodzinami nie może się jednak zamykać tylko do czasu studiów w seminarium duchownym, ale powinno przybierać charakter formacji permanentnej¹⁰.

Małżeństwa i rodziny potrzebują dobrze przygotowanych kapłanów¹¹, świętych kapłanów¹². Z tego względu formacja seminarzystów do posługi rodzinie musi być gruntowna i obejmować odpowiedni okres przygotowania (FC nr 73), zaznajamiając alumnów z problematyką życia rodzinnego (KDK nr 52). Albowiem tylko dobrze przygotowani kapłani będą umieli sprostać różnorodnym i wielorakim wezwaniom, jakie stoją przed Kościołem, małżeństwem i rodziną. Podstawowym działaniem umożliwiającym osiągnięcie tak postawionego celu jest „nadanie **centralnej pozycji** problemowi duszpasterstwa rodzin w całości kształcie systemu formacyjnego”¹³ (podkr. — R. B.).

DUSZPASTERSTWO RODZIN

Duszpasterstwo rodzin jest zbawczą posługą Kościoła ukierunkowaną na małżeństwo i rodzinę (w pierwszym rzędzie katolickie), mającą podbudowę naukową. W ścisłym sensie będzie to działanie określonych struktur Kościoła, w szerokim ujęciu będą to różnorodne działania duszpasterskie mające na celu

¹⁰ Por. B. Mierzwiński, *Elementy teologii praktycznej małżeństwa i rodziny* [w:] *Teologia małżeństwa i rodziny*, t. 1, Warszawa 1980, s. 225–226.

¹¹ Deklaracja, s. 53.

¹² Matka Teresa z Kalkuty, *Dajcie nam świętych kapłanów* [w:] *Zadania rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym. Synod Biskupów 1980*, oprac. A. Szafrąńska, Warszawa 1986, s. 57–62.

¹³ *Wskazania*, nr 65.

dobro małżeństwa i rodziny. Duszpasterstwo rodzin obejmuje zasięgiem dwie podstawowe płaszczyzny aktywności: działanie duszpasterskie oraz refleksję naukową¹⁴.

Działalność pastoralna duszpasterstwa rodzin polega na nieustannym towarzyszeniu małżeństwu i rodzinie w codziennych chwilach dnia, czyli na progresywnym, krok po kroku (FC 65), pójściu z rodzinami przez życie. Aktywność duszpasterska wobec rodziny obejmuje z jednej strony istniejące i funkcjonujące kościelne struktury duszpasterstwa rodzin od Rady Episkopatu do spraw Rodzin do poradni rodzinnej w parafii. W strukturach tych zaangażowana jest tylko niewielka część duchowieństwa. Księża ci określani są jako duszpasterze rodzin — krajowy duszpasterz rodzin, diecezjalny duszpasterz rodzin, dekanalny duszpasterz rodzin lub parafialny duszpasterz rodzin.

Z drugiej strony do duszpasterstwa rodzin można w sensie szerokim zaliczyć także to wszystko, co robi się dla dobra rodziny w całokształcie duszpasterstwa ogólnego¹⁵. Ten szeroki wachlarz działań dla jasności wypowiedzi można określić jako apostołat wobec rodziny. Dlatego mówiąc o działaniach księży i diakonów poza strukturami duszpasterstwa rodzin, będzie mowa o apostołacie duchownych wobec małżeństwa i rodziny.

Działanie praktyczne duszpasterstwa rodzin potrzebuje podbudowy teoretycznej. Refleksja naukowa omawianego duszpasterstwa polega na konkretyzacji zadań Kościoła wobec małżeństwa i rodziny oraz na ustalaniu zasad ich realizacji, wskazywaniu błędów, sposobów ich unikania i opracowywaniu metod i środków działania¹⁶. W tym kontekście duszpasterstwo rodzin jest dziedziną teologii pastoralnej jako nauki o samourzeczywistnianiu się Kościoła w świecie.

Działanie praksystyczne i refleksja naukowa w duszpasterstwie rodzin powinny się wzajemnie uzupełniać i wspierać, aby nie popaść w niebezpieczne skrajności. Praktyka pokazuje bowiem, że działanie bez naukowej refleksji bardzo łatwo staje się chaotyczne i pozbawione celowości. Natomiast teoria pozbawiona odniesienia do praktyki zamienia się w myślenie życzeniowe, niepowiązane z rzeczywistością. Z tego powodu dopiero wtedy, gdy duszpasterstwo rodzin posługuje się kompletnie i koherentnie praktyką i teorią, może ono pomagać rodzinie realnie odkrywać i przeżywać przez nią wartość specyficznego powołania i posłannictwa małżeńskiego i rodzinnego (FC 69).

Wielką kartą współczesnego duszpasterstwa rodzin jest adhortacja apostołska *Familiaris consortio*. Dokument ten w trzech pierwszych częściach zawiera pod-

¹⁴ Por. J. Wilk, *Duszpasterstwo rodzin: Próba określenia jego istoty*, RTK 27(1980) z. 6, s. 72.

¹⁵ B. Mierzwiński, *Elementy...*, op. cit., s. 167–169.

¹⁶ Aspekt naukowej refleksji omawia szeroko: P. Poręba, *Potrzeba naukowego duszpasterstwa rodzin*, RTK 18(1971) z. 3, s. 113–144.

budowę teoretyczną duszpasterstwa rodzin: omawia blaski i cienie rodziny w świecie współczesnym (FC 4–10), zamysł Boży wobec małżeństwa i rodziny (FC 11–16) oraz cztery podstawowe zadania rodziny chrześcijańskiej (FC 17–64). Czwarta, ostatnia część *Familiaris consortio*, ukazuje etapy duszpasterstwa rodzin i jego organizację, pracowników tegoż duszpasterstwa oraz szczególne i nieprawidłowe okoliczności, które w sposób znaczący oddziałują na rodzinę, warunkując w ten sposób odpowiednie działanie Kościoła (FC 65–85).

Duszpasterstwu rodzin Jan Paweł II przypisuje centralną rolę w duszpasterstwie całego Kościoła, określając je jako dziedzinę „bez wątpienia pierwszoplanową” (FC 73) oraz nieodzowną we współczesnym świecie (NMI 47). Papież przypomniał o tym również podczas II Spotkania Rodzin z Ojcem Świętym w Rio de Janeiro¹⁷.

Wśród pracowników duszpasterstwa rodzin Jan Paweł II na pierwszym miejscu umieszcza biskupów, księży i diakonów. Biskupi są pierwszymi odpowiedzialnymi na terenie swojej diecezji za duszpasterstwo rodzin, a do pomocy mają dwa pozostałe stany kapłaństwa służebnego. Należy podkreślić, że duchowieństwo wobec małżeństwa i rodziny, oprócz zadań wspólnych z innymi wierzącymi, ma do wypełnienia również specyficzne zadania, które są istotne i niezastępowalne (FC 73). Z tego powodu ważne jest dookreślenie miejsca, jakie powinno zajmować duchowieństwo w duszpasterstwie rodzin i w apostołacie wobec rodzin.

ZRÓŻNICOWANY UDZIAŁ DUCHOWIEŃSTWA W DUSZPASTERSTWIE RODZIN

Duszpasterstwo rodzin jest jedną ze struktur współczesnego Kościoła, w której pracują wyznaczeni do tego duchowni. Z drugiej jednak strony Urząd Nauczycielski Kościoła wzywa wszystkich biskupów, prezbiterów i diakonów, również tych zaangażowanych w innych strukturach eklezjalnych, do czynnego zaangażowania się w ochronę i wsparcie małżeństwa i rodziny.

Jak zatem pogodzić te dwie w jakimś stopniu sprzeczne opcje? Przecież każda struktura duszpasterska jest powołana po to, aby objąć kompetentną troską konkretną grupę Ludu Bożego. Z drugiej strony żadna osoba spoza struktur duszpasterstwa rodzin nie powinna wyręczać w obowiązkach duszpasterzy rodzin. Na czym zatem polegają „różne sposoby” i „różne stopnie” zaangażowania duchowieństwa niezatrudnionego w strukturach duszpasterstwa rodzin, zalecane we

¹⁷ Por. Jan Paweł II, *Na drodze Kościoła ku Wielkiemu Jubileuszowi. Audycja generalna po podróży*, OsRomPol 12:1997, s. 9.

„Wskazaniach na temat formacji seminarzystów odnośnie problemów związanych z małżeństwem i rodziną” (nr 14)?

Odpowiedzią na te pytania wydaje się usytuowanie duszpasterstwa rodzin w centrum duszpasterstwa ogólnego, zwłaszcza na poziomie parafii. Na takie ujęcie zdaje się wskazywać papież w *Familiaris consortio*. Z jednej strony wzywa on każdą wspólnotę parafialną do głębszego uświadomienia sobie daru łaski i odpowiedzialności za duszpasterstwo rodzin, a z drugiej strony podkreśla bardzo wyraźnie — poprzez użycie w jednym zdaniu dwukrotnie słowa „żaden” oraz raz „nigdy” — że „żaden program duszpasterstwa organicznego nie może nigdy na żadnym poziomie pominąć duszpasterstwa rodzin” (FC 70).

Podobnego zdania są także niektórzy pastorałiści, jak J. Lange, który stwierdził wprost, że „duszpasterstwo rodzin jest integrującą częścią składową duszpasterstwa ogólnego”¹⁸, czy B. Mierzwiński¹⁹. Również J. Wilk, długoletni kierownik Katedry Pedagogiki Rodziny (Specjalizacja Duszpasterstwo rodzin na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim) opowiadając się za takim rozwiązaniem, wskazuje na podwójną rolę, jaką może spełniać duszpasterstwo rodzin — jest to rola integracyjna i aktywizująca.

Specjalizacja istniejąca w strukturach duszpasterskich Kościoła niesie potrzebę istnienia wspólnego punktu odniesienia przy jednoczesnym zachowaniu specyfiki każdego duszpasterstwa. Duszpasterstwo rodzin jest w stanie pełnić rolę integrującą dzięki swojemu specyficznemu przedmiotowi, jakim jest zbawcza posługa Kościoła ukierunkowana na małżeństwo i rodzinę. Z kolei rola aktywizująca duszpasterstwa rodzin przejawia się w tym, że duszpasterstwo to ciągle wzywa do działania małżeństwo i rodzinę oraz inne podmioty Ludu Bożego, umożliwiając im bycie wspólnotami dynamicznymi, jak też nieustannie uświadamia Kościołowi nowe wyzwania duszpasterskie²⁰.

Dookreślając zatem miejsce duchowieństwa niepracującego bezpośrednio w strukturach duszpasterstwa rodzin w posłudze eklezjalnej małżeństwu i rodzinie, można stwierdzić, że ci wszyscy księża i diakoni, jako zobligowani przez Kościół do tej służby, powinni na różne sposoby chronić i wspierać rodziny według swoich możliwości i z całych sił. Posługa ta będzie adekwatna i wydajna, gdy będzie się opierała na znajomości zasad działania wobec małżeństwa i rodziny oraz będzie skoordynowana z działalnością innych podmiotów Kościoła.

Z tego powodu duchowni ci powinni korzystać ze wsparcia osób pracujących w strukturach duszpasterstwa rodzin, korzystając z wiedzy tych ostatnich i współ-

¹⁸ Por. J. Lange, *Ehe- und Familienpastoral heute. Situationsanalyse. Impulse. Konzepte*, Wien 1977, s. 262.

¹⁹ B. Mierzwiński, *Elementy...*, op. cit., s. 208–209.

²⁰ J. Wilk, *Duszpasterstwo rodzin. Próba określenia jego istoty...*, op. cit., s. 80.

pracując z nimi. Pracownicy naukowcy duszpasterstwa rodzin, konkretyzując zadania Kościoła wobec małżeństwa i rodziny oraz ustalając zasady ich realizacji, pomogą im wychwycić błędy i znaleźć sposoby ich unikania, jak również podadzą opracowywane metody i środki działania. Z kolei pracownicy terenowi duszpasterstwa rodzin, organizując i animując programy i akcje promujące małżeństwo i rodzinę, poddadzą im konkretne propozycje służące ochronie i wsparciu rodziny.

Szczególna rola w aktywizowaniu duchowieństwa do apostołatu wobec małżeństw i rodzin przypada odpowiedzialnym za formację w seminarium duchownym. Jak pouczają *Wskazania na temat formacji seminarzystów odnośnie problemów związanych z małżeństwem i rodziną*, dopiero nadanie centralnej pozycji zajęciom z duszpasterstwa rodzin w formacji seminarystycznej „pomocze rozpocząć upragnioną odnowę duchową i moralną Kościoła, a tym samym całej rodziny ludzkiej” (nr 65).

Nie mniej ważną funkcję w dalszym rozwijaniu apostołatu duchownych wobec rodzin pełni diecezjalny duszpasterz rodzin, który ma za zadanie rozwijać formację permanentną księży do pracy z rodzinami. Powinien on przede wszystkim uświadamiać wszystkim duchownym w swojej diecezji prymat duszpasterstwa rodzin we współczesnym Kościele w Polsce oraz koordynować współpracę kapłanów w posłudze wobec małżeństwa i rodziny²¹.

ZADANIA DUCHOWNYCH WOBEC MAŁŻEŃSTWA I RODZINY

Duszpasterstwo rodzin jest rzeczywistością, która wymaga współpracy teorii i praktyki duszpasterskiej. U podstaw tej zgodności między praktyką i teorią powinny się znaleźć zasady duszpasterstwa rodzin, które umożliwiają zachowanie wewnętrznej tożsamości. Przyjęcie zasad pozwala też określić różnice i podobieństwa pomiędzy duszpasterstwem rodzin i duszpasterstwem ogólnym.

Źródłem omawianych zasad działania duszpasterskiego jest rzeczywistość tworzona przez małżeństwo i rodzinę oraz doktryna Kościoła. Małżeństwo i rodzina, zawierające swoiste powołanie i posłannictwo (FC 69), zajmują szczególne miejsce we wspólnocie eklesjalnej, będąc własnym darem wśród Ludu Bożego (KK 11) i zarazem przestrzenią, w której z woli Bożej realizuje się zbawienie (KDK 48). Doktryna Kościoła jest wielowiekową wiedzą połączoną z doświadczeniem, odwołującą się do nauk pozytywnych, wśród których szczególną rolę odgrywa pedagogika.

W duszpasterstwie rodzin można wyróżnić dwie grupy zasad. Pierwsze mówią o tym, co należy czynić, nadając w ten sposób podstawowy kierunek omawianej

²¹ B. Mierzwiński, *Elementy...*, op. cit., s. 206.

posłudze. Nazywają się one zasadami kierowniczymi, są to: teologiczna motywacja, pierwszeństwo środków nadprzyrodzonych oraz uwzględnianie podmiotowości rodziny w duszpasterstwie rodzin. Drugie natomiast informują o sposobie wykonania zalecanych działań i w związku z tym określane są jako zasady realizacyjne. Wśród nich można wyróżnić trzy: aktualizacji, różnicowania i progresji oraz integracji i współpracy²².

Na bazie wymienionych zasad można ustalić formy działania i zadania. Formy działania odpowiadają na pytanie „Jak to zrobić?” i są związane ściśle z naturą rzeczy małżeństwa i rodziny, natomiast zadania mieszczą się w horyzoncie „Co robić?” i są związane z tu i teraz rodziny. Część form działania wypływa bezpośrednio z charyzmatu kapłańskiego i jest oparta na środkach nadprzyrodzonych, stąd można je określić jako podstawowe. Są to: głoszenie Słowa Bożego, posługa sakramentalna oraz kontakty osobiste księdza-duszpasterza z rodziną jako całością lub z poszczególnymi osobami w kontekście rodziny²³.

Druga grupa działań obejmuje formy pośrednie, oparte na środkach pomocniczych. Ich realizacja jest możliwa do wykonania przez wszystkich ochrzczonych. Są to różnorodnego typu inicjatywy społeczne: pomoc osobom potrzebującym, poradnictwo parafialne, spotkania formacyjne, inicjatywy wydawnicze, działalność radiowo-telewizyjna i komputerowa, prowadzenie bibliotek, robienie gablot informacyjnych itd.²⁴

Zadania duszpasterstwa rodzin wskazują na to, co należy zrobić, aby odpowiednio wspomóc małżeństwa i rodziny. Zadania te formułowane są zgodnie z nauczaniem Kościoła, potrzebami czasu i realnymi możliwościami pastoralnymi. Z tego powodu zmieniający się kontekst cywilizacyjno-społeczny jest dla duszpasterstwa rodzin wezwaniem do rozpoznania procesów wpływających na kształt rodziny, a w konsekwencji do modyfikowania zadań ogólnych i wyznaczania zadań szczegółowych.

Zadania duszpasterstwa rodzin dzieli się na fundamentalne, ogólne i szczegółowe. Zadania fundamentalne i ogólne, które wypływają z istoty duszpasterstwa rodzin i są związane z naturą rodziny, powinny być realizowane przez duszpasterstwo rodzin w każdym czasie i okoliczności. Dlatego też żadnego z nich

²² Por. J. Wilk, *Duszpasterstwo rodzin: zasady praktycznego działania*, (Analiza adhortacji Jana Pawła II „*Familiaris consortio*”), RTK 33(1986) z. 6, s. 97–108.

²³ Por. B. Mierzwiński, *Formy duszpasterstwa rodzin*, AK 395(1974), s. 406–420; P. Poręba, *Potrzeba...*, op. cit., s. 138–140; J. Kłys, *Podmiotowe uwarunkowania duszpasterstwa rodzin* [w:] *Teologia małżeństwa i rodziny*, t. 2, red. K. Majdański, Warszawa 1990, s. 131–138.

²⁴ P. Poręba, *Potrzeba...*, op. cit., s. 140–141; J. Kłys, *Podmiotowe uwarunkowania...*, op. cit., s. 131–132.

nie można pominąć, ale trzeba je realizować jednocześnie. Zadania fundamentalne pozostają niezmiennie, a duszpasterstwo rodzin musi je realizować zawsze. Natomiast zadania ogólne, choć muszą być obecne stale w działalności duszpasterstwa rodzin, to jednak ich realizacja wypływa z potrzeby czasu oraz realnych możliwości pastoralnych. Stąd zadania ogólne są uwarunkowane zachodzącymi przemianami i powinny być stale aplikowane do zmieniającej się rzeczywistości. Zadania szczegółowe duszpasterstwa rodzin są reakcją Kościoła na konkretne, współczesne procesy zachodzące w dzisiejszym świecie i wywierające wpływ na małżeństwo i rodzinę. W Polsce wśród procesów tych wymienić należy przede wszystkim zjawiska związane ze zmianą systemową.

Zadania fundamentalne II Sobór Watykański określił jako „ochrona i wsparcie” małżeństwa i rodziny (KDK 47). Precyzując ten rodzaj zadań, należy wyjść od soborowego rozumienia rodziny. Została ona określona jako instytucja o charakterze sakralnym i naturalnym (KDK 48). Dlatego pierwszym zadaniem fundamentalnym jest ochrona i wsparcie sakralnego charakteru małżeństwa i rodziny, natomiast drugim zadaniem jest ochrona i wsparcie ich charakteru naturalnego. Duszpasterstwo rodzin musi zatem w każdym miejscu i czasie promować małżeństwo i rodzinę jako podstawowe komórki Kościoła mające źródło w stwórczym zamyśle Boga i posiadające specyficzne zadanie w dziele zbawienia oraz jako podstawowe komórki społeczne będące fundamentem rozwoju cywilizacji ludzkiej. Promocja ta musi obejmować z jednej strony ochronę małżeństwa i rodziny przed szkodliwymi tendencjami oddziałującymi na rodzinę z zewnątrz i pochodzącymi od niej samej, a z drugiej strony ma nieść wsparcie umożliwiające pełniejszy rozwój potencjałów naturalnych i duchowych małżeństwa i rodziny.

Drugą grupę zadań duszpasterstwa rodzin stanowią zadania ogólne. Pierwszym zadaniem ogólnym jest obrona wspólnotowego wymiaru rodziny. Małżeństwo i rodzina są w swojej istocie swoistymi i niepowtarzalnymi wspólnotami ludzkimi, kształtowanymi przez poszczególne osoby jako organiczna całość. Wspólnotowość ta stanowi o tożsamości rodzin, będąc zakorzeniona w naturalnych i nadprzyrodzonych właściwościach rodziny.

Drugie zadanie ogólne to obrona wartości i nienaruszalności życia ludzkiego. W tym obszarze egzystencji mieści się obrona życia dziecka poczętego, zagrożonego aborcją, oraz obrona życia człowieka starego i chorego, zagrożonego eutanazją. Istnieje zatem z jednej strony potrzeba budowania cywilizacji miłości przez głoszenie „Ewangelii życia”, a z drugiej strony należy przeciwstawiać się cywilizacji śmierci.

Trzecim zadaniem ogólnym jest wychowanie dzieci i młodzieży do miłości. Stanowi ono podstawę wychowania do życia w małżeństwie i rodzinie. Wychowanie to zakłada w pierwszym rzędzie oparcie się na wyraźnym systemie etycznym respektującym przekonania wychowywanych oraz na harmonijnym

wkomponowaniu nauczania o miłości w przesłaniu o powołaniu mężczyzny i kobiety do wzajemnej, dojrzałej i odpowiedzialnej miłości. Duszpasterstwo rodzin realizuje wychowanie młodego pokolenia do miłości przede wszystkim poprzez pedagogizację rodziców oraz spotkania z dziećmi i młodzieżą.

Czwartym zadaniem ogólnym jest przygotowanie narzeczonych do małżeństwa, które jest realizowane w trzech etapach: przygotowanie dalsze, bliższe i bezpośrednie. Przygotowanie dalsze polega na wychowaniu dzieci i młodzieży do miłości przez rodziców i wspomagające ich instytucje. Przygotowanie bliższe, zwane też katechezą przedmałżeńską, obejmuje młodzież po siedemnastym roku życia. Celem tego etapu jest z jednej strony pozyskanie odpowiedniego zasobu wiedzy, z drugiej zaś strony — i to jest najważniejsze — formacja właściwych postaw młodzieży. Przygotowanie bezpośrednie stanowi katechizacja przedślubna, która obejmuje narzeczonych zgłaszających decyzję zawarcia związku małżeńskiego.

Piątym zadaniem ogólnym jest organizacja poradnictwa parafialnego. Koniecznością duszpasterską współczesnego społeczeństwa jest funkcjonowanie w każdej parafii poradnictwa rodzinnego. Parafialna poradnia życia rodzinnego powinna w pierwszym rzędzie zająć się wychowaniem dzieci i młodzieży do miłości, przygotowaniem narzeczonych do sakramentu małżeństwa oraz pomocą małżeństwom i rodzinom przeżywającym trudności.

Szóstym zadaniem ogólnym są odwiedziny duszpasterskie rodzin. Mieszkanie jest naturalnym miejscem życia małżeństwa i rodziny oraz przestrzenią istnienia i urzeczywistniania się rodziny jako „domowego Kościoła”. Odwiedziny duszpasterskie rodzin są zatem sposobem funkcjonowania parafii jako wspólnoty wspólnot. Do podstawowych form wizyty duszpasterskiej w rodzinie należą: kolęda, przywitanie nowo przybyłych do parafii małżeństw i rodzin, udział w uroczystościach rodzinnych, akcja charytatywna, odwiedziny chorych i niepełnosprawnych.

Siódmym zadaniem ogólnym jest tworzenie wspólnot rodzin. Niezwykły rozwój różnorodnych grup i wspólnot małżeńskich i rodzinnych stanowi znak czasu obecnej doby, który należy odczytać i na niego odpowiedzieć. Małżeństwa zaangażowane we wspólnotach rodzin dają przykład chrześcijańskiego życia i gorliwego apostołstwa, przyczyniając się skutecznie do duchowego odrodzenia polskich rodzin. Tworzy to klimat do promowania i wspierania istniejących grup²⁵.

Zadania szczegółowe duszpasterstwa rodzin wynikają z sytuacji rodzin w Polsce na początku XXI wieku. Można je podzielić na zadania ukierunkowane na wsparcie rodziny jako wspólnoty naturalnej oraz jako wspólnoty religijnej. Osobno wyodrębnia się zadania podejmowane wobec małżeństw i rodzin znajdujących się

²⁵ Zob. R. Bieliń, *Duszpasterstwo rodzin we współczesnej Polsce. Uwarunkowania. Zadania. Prognozy*, Lublin 2001, s. 212–287.

w sytuacjach trudnych. Przypadki te, niosąc w sobie nieprawidłowości²⁶, nie są czymś normalnym i stałym. W takiej sytuacji powinny być one zmieniane z pomocą duszpasterstwa rodzin.

Pierwszą grupę zadań szczegółowych stanowią zadania wynikające ze społecznej sytuacji rodziny. Szczególnie ważnym polem działalności duszpasterstwa rodzin jest sytuacja demograficzna polskich rodzin. Głównymi punktami pracy w tej dziedzinie są rozeznanie istniejącej sytuacji, realizowanie programów formacyjnych i informacyjnych, upowszechnianie odpowiedniej metodologii w podejściu do problematyki ludnościowej, promowanie pozytywnego nastawienia do planowania rodziny i wielodzietności. W dziedzinie prawno-politycznej do najważniejszych zadań należy działalność prorodzinna, wzmocnienie zaangażowania pracowników świeckich, współtworzenie polityki prorodzinnej oraz dążenie do przyjęcia za własne przez ustawodawstwo państwowe i polityków wskazań zawartych w Karcie Praw Rodziny. W sferze bytowej wymogiem chwili jest inicjowanie powstawania prorodzinnych programów gospodarczych, zabieganie o płacę rodzinną i właściwe usytuowanie pracy kobiet, dążenie do rozwoju katolickiego środowiska ludzi pracy, udzielanie wielostronnej pomocy rodzinom potrzebującym oraz wspieranie promocji zdrowia. Animacja relacji rodzinnych zakłada rozwijanie pozytywnego modelu rodziny, kształtowanie jej prawdziwego obrazu, rozwijanie w rodzinie i wokół niej atmosfery miłości, m.in. przez budowanie przyjaznego dla niej środowiska oraz dbanie o to, aby działania różnych duszpasterstw były nastawione na działania prorodzinne. Natomiast wśród zadań duszpasterstwa rodzin, mających na celu przeciwdziałanie dysfunkcjom i patologiom rodzin, trzeba wymienić zdecydowaną i różnorodną pomoc udzielaną potrzebującym. Z jednej strony ma to być prewencja, z drugiej dawanie konkretnego wsparcia.

Drugą grupę zadań szczegółowych duszpasterstwa rodzin stanowią te, które dotyczą religijnej sytuacji małżeństwa i rodziny. W pierwszym rzędzie powinno to być kształtowanie właściwej postawy rodziny wobec wiary. Wynika z tego potrzeba budowania wśród wiernych rozumienia rodziny jako „domowego Kościoła”, rozwijania duchowości małżeńskiej i rodzinnej, zachęcania do wyznawania wiary w kontekście rodzinnym, pogłębiania odpowiedzialności rodziców za wychowanie religijne swoich dzieci oraz dbania o katolicką atmosferę domu. W dziedzinie rozwijania wiedzy religijnej powinno się zabiegać o przepojenie katolickiego nauczania wymiarem małżeńskim i rodzinnym, zachęcać do rozmawiania w domu na tematy religijne oraz wspierać media katolickie i świeckie, aby tematyka rodzinna była w nich obecna w sposób pozytywny. W oddziaływaniu na moralność małżeńską i rodzinną trzeba pogłębiać świadomość wezwania do uświęcania się

²⁶ Specyficznym wyjątkiem są tutaj małżeństwa mieszane wyznaniowo.

przez życie w „domowym Kościele”, rozwijać właściwe podejście do ludzkiej płciowości. Oddziałując zaś na praktyki religijne, należy dokonywać sakramentalizacji rodzin, rozwijać liturgię rodzinną, praktyki nadobowiązkowe i zwyczaje religijne spełniane w kontekście domowym. W celu polepszania więzi małżeństw i rodzin ze wspólnotą eklezjalną należy uczynić parafię miejscem stałej, komplementarnej i wyraźnie odczuwalnej opieki duszpasterskiej nad małżeństwem i rodziną. Jest to możliwe do osiągnięcia przez otwarcie parafii na laikat, wychowywanie do życia w Kościele, tworzenie miejsc spotkań rodzin w parafii oraz rozwijanie różnych form osobistego zaangażowania w parafii.

Trzecią grupę zadań szczegółowych duszpasterstwa rodzin tworzą zadania wobec przypadków trudnych. Rodzina znajdująca się w sytuacji trudnej to rodzina, która żyje w niesprzyjających okolicznościach zewnętrznych (np. niepełność rodziny, brak mieszkania, dyskryminacja społeczno-polityczna itp.), kiedy małżonkowie żyją w małżeństwie mieszanym wyznaniowo lub w sytuacji nieprawidłowej (małżeństwo na próbę, wolny związek, zawarcie samego tylko małżeństwa cywilnego, życie w separacji lub po rozwodzie oraz powtórny związek rozwiedzionych) oraz gdy jakaś osoba jest pozbawiona rodziny (FC 77–85). We wszystkich tych przypadkach duszpasterstwo rodzin powinno podjąć stosowane działania.

Rodzina jest wpisana w misterium Jezusa Chrystusa i do swojego rozwoju potrzebuje właściwie pojętej ascezy. Dlatego życie małżeńskie i rodzinne wymaga ofiary i wyrzeczenia się, znoszenia codziennych lub wyjątkowych problemów i trudów towarzyszących ludzkiej egzystencji. Bez misterium Jezusa nie można zatem do końca pojąć istoty małżeństwa i rodziny, a tym bardziej jej realizować. Przy braku perspektywy wiary, wsparcia czynnika religijnego w codziennym życiu, egzystencja rodziny musi ulec i podlegać licznym załamaniom, ponieważ nadprzyrodzone środki są lekarstwem na wiele bolączek codzienności.

Pomoc małżeństwom i rodzinom mającym problemy należy niewątpliwie do istotnych zadań parafialnej poradni życia rodzinnego, parafii oraz innych struktur duszpasterstwa rodzin. Doświadczenie uczy, że niewiele osób, które znajdują się w sytuacji kryzysu, dociera do poradni życia rodzinnego. Dlatego potrzebą chwili jest nawiązanie przez duszpasterstwo rodzin kontaktu z rodzinami zagrożonymi, co można osiągnąć przez poszukiwanie takich rodzin w parafii, ściśle współdziałanie duszpasterzy z poradnią rodzinną oraz reklamowanie działalności poradni życia rodzinnego.

Wśród zadań duszpasterstwa rodzin mających na celu wsparcie rodzin znajdujących się w sytuacjach trudnych należy w pierwszym rzędzie wymienić pomoc rodzinom w rozwiązywaniu konfliktów. Sytuacje trudne nie są w stanie początkowym znakami rozpadu, ale raczej szansą rozwoju, jeśli zostaną przezwyciężone. Niezdolność do porozumienia oraz coraz to głębsze popadanie w krąg

nieporozumień prowadzi do faktycznego kryzysu i rozpadu. Duszpasterstwo rodzin powinno wychowywać do partnerstwa oraz stwarzać szanse, aby małżonkowie racjonalnie rozważyli swoje sprawy i powstające konflikty.

Duszpasterstwo rodzin powinno okazać pomoc małżeństwom i rodzinom żyjącym w kryzysie. Pomocą tą powinny być objęte również małżeństwa niesakramentalne, których nie można zostawić samym sobie. Rodziny te muszą mieć poczucie, że Kościół o nich nie zapomniał. Następnie należy szukać dróg rozwiązania ich problemów duchowych i materialnych, kierując się w tym wskazaniami Kościoła, aby miłość była czyniona w Prawdzie. Pomoc osobom żyjącym w związkach niesakramentalnych powinna odznaczać się większym dynamizmem i ogarniać całość problematyki, czyli zawierać zarówno opiekę duszpasterską nad osobami żyjącymi w takich związkach, jak i zapobieganie powstawaniu związków niesakramentalnych²⁷.

Wymienione powyżej zadania mają być realizowane nie tyle przez samo duszpasterstwo rodzin, ale pod jego kierownictwem lub wspólnie z innymi podmiotami działalności Kościoła. Duszpasterz rodzin musi zatem z jednej strony zabiegać, aby wszystkie zadania były realizowane, animując do posługi małżeństwu i rodzinie całe duchowieństwo. Z drugiej strony powinien on przejmować inicjatywę tam, gdzie ma możliwość samodzielnego realizowania wymienionych zadań razem ze współpracownikami.

Natomiast duchowni pracujący poza strukturami duszpasterstwa rodzin powinni wspólnie z Ludem Bożym, a zwłaszcza z rodzinami, realizować wszystkie zadania ogólne. Duchowni ci powinni starać się rozpoznawać nowe impulsy wypływające ze znaków czasu i realizować w ten sposób zadania szczegółowe.

W realizowaniu wymienionych form i zadań duszpasterstwa rodzin osoby duchowne muszą pamiętać szczególnie o podmiotowości rodziny, aby nie uprzedmiotawiać tych, którym służą. Ksiądz lub diakon powinien zatem uświadamiać sobie i realizować podwójną funkcję duszpasterza wobec małżeństwa i rodziny — usprawniającą i dopełniającą. Funkcja usprawniająca polega na wydobywaniu i ożywianiu naturalnych darów, które są złożone w małżeństwie i rodzinie jako wspólnocie ludzkiej i sakramentalnej. Natomiast funkcja dopełniająca wiąże się ściśle z charyzmatem kapłańskim, a polega na głoszeniu Słowa i sprawowaniu sakramentów.

²⁷ R. Bieleń, *Duszpasterstwo rodzin we współczesnej Polsce...*, op. cit., s. 289–400.

NOWE WSKAZANIA DLA DUCHOWIEŃSTWA
W POŚLUDZE MAŁŻEŃSTWU I RODZINIE

Jan Paweł II w *Novo millennio ineunte* i w przemówieniach do drugiej grupy biskupów polskich przybyłych z wizytą *ad limina Apostolorum* w 1998 r. oraz do uczestników II i III Światowego Spotkania Rodzin z Ojcem Świętym, jak również II Polski Synod Plenarny oraz uczestnicy II Międzynarodowego Kongresu Teologiczno-Duszpasterskiego, podejmując się oglądu sytuacji współczesnej rodziny, dokonali cennego osądu oraz zaproponowali na tej podstawie różnorodne działania. Niektóre z tych wskazań nie są same w sobie nowe, ale zostały wymienione jako najpilniejsze do realizacji w obecnym czasie. Wśród nich znajdują się także propozycje dla duchowieństwa, w pierwszym rzędzie dla duszpasterzy rodzin, które zostaną poniżej wypunktowane.

Wcześniej jednak należy zauważyć, że część z wymienionych w nowych dokumentach działań są to zadania fundamentalne i ogólne duszpasterstwa rodzin. Poddane analizie dokumenty zalecają zatem ochronę i wsparcie sakralnego charakteru małżeństwa i rodziny oraz ochronę i wsparcie ich charakteru naturalnego, jak również wskazują na potrzebę realizacji zadań ogólnych — obronę wspólnotowego wymiaru rodziny, obronę wartości i nienaruszalności życia ludzkiego, wychowanie dzieci i młodzieży do miłości, przygotowanie narzeczonych do małżeństwa, organizację poradnictwa parafialnego, odwiedziny duszpasterskie rodzin oraz tworzenie wspólnot rodzin²⁸. Ponieważ zadania podstawowe zostały już omówione powyżej, dlatego w tym miejscu zostaną przedstawione tylko nowe zadania szczegółowe oraz wskazania związane z tworzeniem jak najlepszych uwarunkowań dla realizacji zadań duszpasterstwa rodzin.

²⁸ Każdy z omawianych nowych dokumentów Kościoła mówi na temat zadań fundamentalnych. Natomiast inaczej jest w przypadku zadań ogólnych. Wszystkie zadania ogólne omawia tylko jeden dokument — II Polski Synod Plenarny (zob. II Polski Synod Plenarny, *Powołanie do życia...*, dz. cyt., 32–65). Po dwa zadania ogólne pomija papież we wskazaniach dla biskupów polskich z 1998 r. (odwiedziny duszpasterskie rodzin i tworzenie wspólnoty rodzin; zob. Jan Paweł II, *W trosce o wielki i ofiarny czyn...*, *op. cit.*, s. 37–38) oraz Deklaracja II Kongresu Teologiczno-Duszpasterskiego w Rio de Janeiro (organizację poradnictwa parafialnego i odwiedziny duszpasterskie rodzin; por. Deklaracja, s. 51–53). Przemówienia Jana Pawła II do uczestników III Światowego Spotkania Rodzin z Ojcem Świętym w Rzymie w 2000 r. omawiają trzy zadania ogólne: ochronę wspólnotowego wymiaru rodziny, obronę wartości i nienaruszalności życia ludzkiego oraz wychowanie dzieci i młodzieży do miłości (zob. *Wielki Jubileusz Roku 2000...*, *op. cit.*, s. 12–16). List apostolski *Novo millennio ineunte* z zadań ogólnych wymienia tylko ochronę wspólnotowego wymiaru rodziny (por. NMI 47).

1. Stała formacja kapłanów²⁹

Potrzeba permanentnej formacji duchowieństwa została już poruszona. Uzupełniając powyższy wywód należy dodać, że formacja duchownych do pracy z małżeństwem i rodziną niesie wymóg systematyczności i ciągłości³⁰, w tym również powiązania z ogólną formacją kapłańską³¹. Formacja do pracy z rodziną musi obejmować integralnie trzy płaszczyzny: intelektualną, duchową i pastorałną³². Akcent wychowawczy powinien być położony na zrozumienie przez duchownych priorytetu duszpasterstwa rodzin w Kościele³³.

Ponieważ najpełniejszym dokumentem Kościoła omawiającym wychowanie duchowieństwa do pracy z rodzinami są *Wskazania na temat formacji seminarzystów odnośnie problemów związanych z małżeństwem i rodziną*, dlatego należy dążyć do dokładnej znajomości tego dokumentu wśród kleru i zabiegać o wprowadzanie jego wskazań w życie³⁴.

²⁹ *Deklaracja*, s. 53.

³⁰ *Wskazania na temat formacji seminarzystów odnośnie problemów związanych z małżeństwem i rodziną* uzasadniają to w następujący sposób: „Formacja stała jest zasadniczym i niezastąpionym składnikiem wychowania do apostołstwa rodzin i dlatego musi być systematyczna, prawdziwie skuteczna i skoordynowana z programem studiów w seminarium”. *Wskazania*, nr 60.

³¹ Szerzej problem ten omawia: P. Laghi, *Być kapłanem dzisiaj* [w:] *Krzywda i przebaczenie*, red. T. Huk, A. Foltańska, Kraków 1997, s. 143–152; idem, *Wyższe seminarium duchowne jako doskonałe miejsce formacji przyszłych kapłanów* [w:] *Krzywda...*, *op. cit.*, s. 153–169; tegoż, *Wyniki wizytacji apostołskiej przeprowadzonej w seminariach diecezjalnych i domach formacji zakonnej w Polsce*, HD 4:1993, s. 6–18; J. Augustyn, *Formacja do kapłaństwa dzisiaj. Na marginesie adhortacji apostołskiej Jana Pawła II „Pastores dabo vobis”*, „Ethos” 1997, nr 38–39, s. 126–136; J. Krucina, *Formacja stała księży według adhortacji „Pastores dabo vobis”*, HD 4:1993, s. 35–45; K. Meissner, *Uwagi o przygotowaniu kleryka do zadań apostołskich względem rodziny oraz do życia w celibacie*, AK 350–351(1967), s. 164–169.

³² *Wskazania*, s. 4–23.

³³ *Deklaracja*, s. 53. Przypomnieć tu można również niektóre wypowiedzi Jana Pawła II: „Należy przeto raz jeszcze podkreślić pilną potrzebę duszpasterskiej obecności Kościoła dla podtrzymania rodziny. Trzeba podjąć każdy wysiłek, ażeby zorganizować i rozwinąć duszpasterstwo rodzin, troszcząc się o tę pierwszoplanową dziedzinę [...] (FC 65), „Kościół [...] uważa służbę rodzinie za jedno ze swych najistotniejszych zadań” (LdR nr 2).

³⁴ Por. P. Laghi, *Formacja przyszłych kapłanów do duszpasterstwa rodzin w warunkach współczesnych* [w:] *Krzywda...*, *op. cit.*, s. 170–184; J. Buxakowski, *Prezentacja dokumentu „Wskazania dla formacji alumnów dotyczące zagadnień małżeństwa i rodziny” i jego percepcja w polskiej rzeczywistości*, „Sprawy Rodziny” 1995, nr 39–40, s. 45–56.

2. Działania organizacyjne na płaszczyźnie episkopatów i diecezji³⁵

Prawidłowo zorganizowane wspieranie małżeństw i rodzin w ramach duszpasterstwa ogólnego oraz duszpasterstwa rodzin potrzebuje odpowiedniej organizacji. Z tego względu ważnym warunkiem skuteczności działania duszpasterstwa rodzin jest systematyczne rozwijanie jego struktur i dostosowywanie ich do aktualnych potrzeb³⁶.

W Rio de Janeiro zarówno papież, jak i uczestnicy II Kongresu Teologiczno-Duszpasterskiego podkreślili konieczność tworzenia sprawnych i odpowiednich struktur w ramach Episkopatów i diecezji, zwłaszcza należytą organizację prac Rad Episkopatów do spraw Rodziny oraz Diecezjalnych Rad do spraw Rodziny. Głównym zadaniem tych rad jest opracowywanie programów i planów duszpasterskich, które następnie powinny być wprowadzane w życie w sposób wspólnotowy, w dialogu z różnymi podmiotami duszpasterstwa i dynamicznie³⁷.

W polskim Kościele katolickim Rada Episkopatu Polski do spraw Rodziny powstawała jako jedna z pierwszych w Kościele powszechnym³⁸, z tego względu obecnie należy tylko systematycznie usprawniać działalność tejże Rady³⁹. Natomiast inaczej wygląda sytuacja w diecezjach i dlatego II Polski Synod Plenarny zachęca do organizowania przy ordynariuszu Diecezjalnej Rady do spraw Rodziny. Uczestnicy Synodu podkreślają, że Diecezjalne Rady do spraw Rodziny powinny być narzędziami wspierania i rozwijania duszpasterstwa rodzin na wszystkich szczeblach diecezji. II Polski Synod Plenarny zaleca także Diecezjalnym Ośrodkom Duszpasterstwa Rodzin wypracowywanie strategii duszpasterskiej, opracowywanie materiałów pomocniczych oraz prowadzenie studium życia rodzinnego jako kuźni kadr dla posługi pastoralnej wobec małżeństwa i rodziny⁴⁰.

³⁵ Deklaracja, s. 53.

³⁶ Jan Paweł II w *Familiaris consortio* wyróżnił trzy rodzaje struktur duszpasterstwa rodzin: wspólnotę kościelną (FC 70), rodzinę chrześcijańską (FC 71) i stowarzyszenie rodzin dla rodzin (FC 72).

³⁷ Por. Jan Paweł II, *Kościół wobec rodziny...*, op. cit., s. 13; Deklaracja, s. 53.

³⁸ Por. T. Kukołowicz, *Z historii duszpasterstwa rodzin w Polsce*, „Sprawy Rodziny” 1988, nr 13–14, s. 30–34.

³⁹ Przykładem reorganizacji Rady Episkopatu Polski do spraw Rodziny jest wprowadzony w 1994 r. podział na nowe zespoły: formacji poradnictwa rodzinnego, przygotowania do małżeństwa, współpracy z Synodem, duchowości małżeństwa, współpracy z „Akcją Katolicką”, pomocy społecznej oraz doktrynalno-naukowy. Por. *Protokół z posiedzenia Komisji Episkopatu Polski do spraw Rodziny odbytego w Warszawie dnia 14 grudnia 1994 r.*, „Sprawy Rodziny” 1995, nr 39–40, s. 43–44.

⁴⁰ II Polski Synod Plenarny, *W trosce o polską rodzinę...*, op. cit., s. 304–306.

3. Dostarczenie rodzinie poczucia ogarnięcia miłością i opieką Kościoła⁴¹

Rodzina potrzebuje poczucia ogarnięcia miłością i opieką Kościoła, które zapobiega powstawaniu w członkach rodziny uczucia osamotnienia w czasie podejmowania wysiłków zmierzających do zachowania swej tożsamości⁴². Jak bowiem uczył wielki wychowawca św. Jan Bosko nie wystarczy, że wychowawca kocha w sercu swoich wychowanków. Potrzeba jeszcze ich o tym poinformować i okazywać tę miłość w różny sposób, a wtedy będą ją odczuwali⁴³.

Rodzina będzie czuła wsparcie Kościoła wówczas, gdy nie pozostawi się jej samej w walce o swoje prawa, ale gdy będą bronił jej prawa i podstawowe wartości, gdy otrzyma pomoc w realizacji swego posłannictwa i zadań oraz gdy nie będzie krzywdzona i profanowana⁴⁴.

4. Pogłębianie świadomości o miejscu i roli rodziny w społeczeństwie⁴⁵

Pogłębianie świadomości o miejscu i roli rodziny w społeczeństwie wymaga wzmoczonego wysiłku połączonego ze współpracą z jak największym gronem ludzi dobrej woli. Celem takiego postępowania jest przywrócenie w polskim społeczeństwie w powszechnym odczuciu społecznym przekonania, że rodzina i życie odgrywają podstawową rolę w państwie oraz budowanie szacunku dla tradycyjnych wartości rodzinnych i wychowanie do takiej postawy⁴⁶.

5. Formacja ewangeliczna rodzin chrześcijańskich⁴⁷

Egzystencja współczesnej rodziny naznaczona jest szeroką i agresywną kampanią medialną, którą prowadzą zwolennicy „cywilizacji śmierci”. Gdy dochodzi do tego brak znajomości zamysłu Bożego wobec małżeństwa i rodziny członkowie

⁴¹ Jan Paweł II, *W trosce o wielki i ofiarny czyn...*, *op. cit.*, s. 38.

⁴² *Ibidem*, s. 38.

⁴³ Por. J. Bosko, *List o stanie Oratorium* [w:] L. Cian, *System zapobiegawczy św. Jana Bosko*, Warszawa 1986, s. 252.

⁴⁴ Jan Paweł II, *W trosce o wielki i ofiarny czyn...*, *op. cit.*, s. 38.

⁴⁵ *Ibidem*, s. 38.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 38.

⁴⁷ NMI 47.

rodziny zaczynają się gubić. Powoduje to osłabienie więzi małżeńskiej oraz więzi pomiędzy rodzicami i dziećmi, co prowadzi do poważnych kryzysów instytucji rodziny (NMI 47). Objawami trudnej sytuacji rodziny w Polsce jest m.in. wzrastająca liczba rozwodów⁴⁸, szeroka akceptacja wolnej miłości, seksu bez ograniczeń i trwałego pożycia z jednym partnerem bez żadnego ślubu⁴⁹, jak również atak na życie oraz braki w wychowaniu dzieci i młodzieży⁵⁰.

Dlatego potrzebna jest solidna formacja ewangeliczna rodzin. Powinna ona prowadzić do zgłębiania zamysłu Bożego wobec małżeństwa i rodziny, a następnie do wprowadzania go w życie. Postępowanie takie powoduje, że rodzina staje się „domowym Kościołem”, czyli podmiotem działania w Kościele, a zarazem w świecie współczesnym (NMI 47)⁵¹.

II Polski Synod Plenarny, mówiąc o zaktywizowaniu rodziców, wskazuje na potrzebę uświadamiania im, że ich życie chrześcijańskie jest drogą realizacji powołania i uświęcenia oraz że podstawowa formacja ich dzieci dokonuje się w domu przede wszystkim przez przykład postępowania rodziców i świadectwo ich modlitwy. Natomiast katecheza i formacja parafialna są tylko uzupełnieniem tego pierwotnego wychowania rodzinnego⁵².

6. Nauczanie i przepowiadanie na temat godności ludzkiego życia, małżeństwa i rodziny⁵³

Dzisiejszy człowiek poddawany jest wielostronnemu naciskom, zwłaszcza ze strony środków społecznego przekazu i środowisk społecznych, w których żyje. „Rodzina — dar i zadanie, nadzieja ludzkości”. *Deklaracja Kongresu Teologiczno-Duszpasterskiego w Rio de Janeiro* wymienia wśród głównych przejawów łamania godności człowieka i rodziny deptanie praw rodziny, totalną opozycję wobec samej koncepcji rodziny połączoną z mentalnością przeciwną życiu, małżeństwu i ro-

⁴⁸ Pełnomocnik Rządu do spraw Rodziny, *Raport o sytuacji polskich rodzin*, Warszawa 1998, s. 24–28.

⁴⁹ FC 6; W. Zdaniewicz, *Zachowania religijno-moralne [w:] Religijność Polaków 1991–1998*, red. W. Zdaniewicz, Warszawa 2001, s. 72–81.

⁵⁰ Jan Paweł II, *W trosce o wielki i ofiarny czyn...*, *op. cit.*, s. 37; II Polski Synod Plenarny, *Powołanie do życia...*, *op. cit.*, nr 27–31; NIM 47.

⁵¹ Jan Paweł II, *Małżeństwo i rodzina we wspólnocie Kościoła...*, *op. cit.*, s. 14–16; II Polski Synod Plenarny, *Potrzeba i zadania nowej ewangelizacji na przelomie II i III tysiąclecia chrześcijaństwa [w:] II Polski Synod Plenarny (1991–1999)*, Poznań 2001, nr 51.

⁵² II Polski Synod Plenarny, *Powołanie do życia...*, *op. cit.*, nr 36.

⁵³ *Deklaracja*, s. 53.

dzinie, jak również różnorodne formy przemocy, niesprawiedliwość ubóstwa, a nawet istniejącą w niektórych krajach faktyczną wojnę przeciwko rodzinie⁵⁴.

W związku z tym duszpasterze muszą na różnorodne sposoby głosić godność osoby ludzkiej oraz godność małżeństwa i rodziny. Należy zauważyć, że wezwania skierowane do Kościoła przez II Sobór Watykański w *Konstytucji Duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”* nic nie straciły na swej aktualności i powinny być dalej wskazówką dla działalności duszpasterstwa rodzin⁵⁵.

7. Pogłębianie duchowości rodziny⁵⁶

Istotą duchowości jest skierowanie człowieczeństwa ku Bogu, które jednocześnie obejmuje stosunek człowieka do samego siebie i do otoczenia⁵⁷. Duchowość małżeńska i rodzinna jest ukierunkowaniem na Boga, bliźniego i siebie samego skoncentrowanym wokół prawdy o rodzinie jako „domowym Kościele”⁵⁸. Naukę o duchowości małżeńskiej i rodzinnej w czasach posoborowych omówił szeroko Paweł VI w przemówieniu do uczestników ruchu „Équipes Notre-Dame”⁵⁹, jak i Jan Paweł II w *Familiaris consortio*, prezentując uczestnictwo rodziny w życiu i misji Kościoła (nr 49–64).

W sposób szczególny w pierwszym rzędzie Kościół zobowiązuje i zachęca duchowieństwo do wspierania małżonków i rodziny na drodze dążenia do doskonałości chrześcijańskiej. Wezwania skierowane do księży obrazują dobrze słowa Pawła VI wypowiedziane do kapelanów „Équipes Notre-Dame”: „Na podstawie swego długiego i bogatego doświadczenia wiecie, że wasz celibat poświęcony Bogu uzdalnia Was w szczególnie sposób do tego, żebyście byli dla rodzin, na ich drodze do świętości, czynnymi świadkami miłości Pana w Kościele. Pomagajcie im dzień po dniu »chodzić w światłości« (por. 1 J 1, 7), właściwie myśleć, tzn. oceniać swoje postępowanie w prawdzie; poprawnie chcieć, tzn. skierować ich

⁵⁴ Deklaracja, s. 49–50.

⁵⁵ Rozdział *Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”* poświęcony relacjom Kościoła z rodziną został zatytułowany: „Poparcie należne godności małżeństwa i rodziny”. Por. *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”* [w:] *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 1968, s. 575.

⁵⁶ Deklaracja, s. 53.

⁵⁷ Por. S. Witek, *Duchowość religijna* [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. IV, Lublin 1983, kol. 331.

⁵⁸ Por. M. Marczewski, *Duchowość małżeństwa i rodziny*, „Chrześcijanin w Świecie” 1984, nr 2, s. 35–47.

⁵⁹ Por. Paweł VI, *Rodzina szkołą świętości*, AK 396(1975), s. 3–13.

wolę, jak to jest u ludzi odpowiedzialnych, do dobrego i prawidłowo działać, tzn. stopniowo uzgadniać ich życie, wśród różnych jego wydarzeń, z tym ideałem małżeństwa chrześcijańskiego, do którego oni szlachetnie zmiierzają⁶⁰.

8. Duszpasterska troska o dzieci⁶¹

Dzieci są wielką nadzieją dla przyszłości Kościoła i świata. Troska o dzieci jest sprawą pilną, albowiem różne patologie uderzające w rodzinę w pierwszym rzędzie ranią tę najmłodszą część ludzkości. Z tego powodu opieka nad dziećmi powinna stanowić priorytet w działaniach duszpasterskich.

Zwłaszcza duchowni powinni pilnie objąć duszpasterską troską dzieci⁶². Pomoc dzieciom dokonuje się w pierwszym rzędzie przez wsparcie ich rodziców w misji rodzicielskiej. Księża i diakoni powinni zatem przekazywać rodzicom „Ewangelię życia”, otwierając ojca i matkę na przyjęcie życia i jego rozwijanie poprzez wychowanie. Jako wzór rodzicielstwa należy przedstawiać rodzicom Świętą Rodzinę i pomagać im naśladować św. Józefa i Najświętszą Maryję Pannę⁶³. Należy również uświadamiać rodziców, że wychowanie dzieci wymaga we współczesnych czasach wiele uwagi oraz że są oni wezwani do zaspokajania prawdziwych potrzeb swego potomstwa (NMI 47). Następnie duchowni powinni włączać się w obronę dzieci przed krzywdą i wyzyskiem, jak również wspierać bezpośrednio dzieci poprzez okazywane im wsparcie duchowe i materialne (NMI 10)⁶⁴.

W duszpasterstwie dzieci należy również pomagać dziecku w wytwarzaniu sobie obrazu Boga, w odkryciu potrzeby skupienia i modlitwy, w ukształtowaniu własnego sumienia. Duszpasterze powinni wspierać rodziców w wychowaniu dzieci do życia rodzinnego i społecznego oraz w wychowaniu i uświadamianiu seksualnym, w wychowaniu do życia w szkole oraz w wychowaniu do dobroczynności chrześcijańskiej i do życia w Kościele⁶⁵.

⁶⁰ *Ibidem*, s. 10–11.

⁶¹ Jan Paweł II, *W trosce o wielki i ofiarny czyn...*, *op. cit.*, s. 39; NMI 10, 47; *Deklaracja*, s. 53.

⁶² *Deklaracja*, s. 53.

⁶³ Jan Paweł II, *Dzieci wiosną rodziny i społeczeństwa...*, *op. cit.*, s. 12–14; *idem*, *Małżeństwo i rodzina we wspólnocie Kościoła ...*, *op. cit.*, s. 14–16.

⁶⁴ Jan Paweł II, *Dzieci wiosną rodziny i społeczeństwa...*, *op. cit.*, s. 12–14.

⁶⁵ Por. R. Rak, *Duszpasterstwo dzieci* [w:] *Dziecko*, red. W. Piwowarski i W. Zdaniewicz, Warszawa 1984, s. 149–151.

9. Duszpasterska troska o młodzież⁶⁶

Duszpasterstwo rodzin, troszcząc się o rodzinę, nie może zapominać o młodzieży. To młode pokolenie jest nadzieją świata i Kościoła. Tymczasem młodzież będąc w okresie dorastania sprawia dorosłym różnorodne kłopoty i zdarza się, że zaczyna oddalać się od rodziców i Kościoła, wystawiając się na bardzo liczne zagrożenia dzisiejszych czasów.

W działalności pastoralnej wobec młodzieży potrzebna jest w pierwszym rzędzie dynamiczna obecność kapłanów i diakonów wśród nich⁶⁷. Należy ukazywać młodemu pokoleniu prawdziwe oblicze Jezusa Chrystusa, a wtedy młodzi będą umieli sprostać wyzwaniom, które przynosi im codzienne życie (NMI 9).

Ponieważ pierwszymi wychowawcami młodzieży są ich rodzice, dlatego duchowni są zobowiązani wspierać misję wychowawczą rodziców. W sposób szczególny powinni oni pomagać ojcu i matce w religijnym wychowaniu młodego pokolenia. Duchowni mają również wspierać rodziców w budowaniu ich relacji z innymi podmiotami wychowawczymi — szkołą i państwem, animując współpracę pomiędzy ojcem i matką a szkołą, państwem i Kościołem⁶⁸.

Istnieje potrzeba rozwijania parafialnego duszpasterstwa młodzieży. Ma ono być dopełnieniem wychowania religijnego w domu oraz uzupełnieniem katechezy szkolnej⁶⁹. W sposób szczególny należy dążyć do tworzenia pozytywnych wychowawczo środowisk oraz wspólnot młodzieżowych. Wiek dorastania niesie bowiem potrzebę przynależenia do małej grupy, a wspólnoty i środowiska chrześcijańskie są najlepszym miejscem rozwoju każdego człowieka wierzącego⁷⁰.

10. Działania wspólne z ludźmi dobrej woli

Księża i diakoni w działalności duszpasterskiej powinni na różne sposoby wspierać inicjatywy wszystkich ludzi dobrej woli nienależących do Kościoła katolickiego, którzy są zainteresowani ochroną i poparciem małżeństwa i rodziny. Współpraca ta może obejmować wiele dziedzin życia.

Wśród zadań możliwych do wspólnej realizacji wymienić można m.in. wspieranie ruchów małżeńskich i rodzinnych; rozwijanie inicjatyw promujących wy-

⁶⁶ Jan Paweł II, *W trosce o wielki i ofiarny czyn...*, *op. cit.*, s. 39; NMI 9.

⁶⁷ *Ibidem*, s. 38–39.

⁶⁸ *Ibidem*, s. 38–39; II Polski Synod Plenarny, *Potrzeba i zadania nowej ewangelizacji*, nr 51.

⁶⁹ Jan Paweł II, *W trosce o wielki i ofiarny czyn...*, *op. cit.*, s. 39; II Polski Synod Plenarny, *Potrzeba i zadania nowej ewangelizacji...*, *op. cit.*, nr 51.

⁷⁰ II Polski Synod Plenarny, *Powołanie do życia...*, *op. cit.*, nr 39.

chowanie dzieci i młodzieży, zwłaszcza wychowania do miłości; promowanie ruchów młodzieżowych kształtujących autentyczną postawę ludzką; wspieranie ruchów przewyżających problem narkomanii; rozwijanie działalności chroniącej życie; podejmowanie inicjatyw społecznych nakierowanych na zmianę prawa i polityki rządów na prorodzinną; promowanie działań zmierzających do kształtowania prorodzinnej gospodarki; rozwijanie autentycznych form przewyżczania ubóstwa materialnego przez wspieranie rodzin ubogich i wielodzietnych; promowanie inicjatyw wydawniczych rozpowszechniających naukę Kościoła o małżeństwie i rodzinie oraz o duszpasterstwie rodzin⁷¹.

W sposób szczególny duchowni powinni rozwijać współpracę z zakonnikami i zakonniceami oraz z laikatem, który w Polsce jest mało aktywny duszpastersko⁷². Następstwem małego zaangażowania osób świeckich w duszpasterstwo jest też zauważalny brak świeckich pracowników duszpasterstwa rodzin, szczególnie w parafialnych Poradniach Życia Rodzinnego. Natomiast współpraca oraz aktywizacja rodzin prowadzi do zaangażowania pewnej liczby osób świeckich w działalność duszpasterstwa rodzin. Dlatego rozwijanie współpracy duchownych z laikatem, zwłaszcza z małżeństwami i rodzinami, powinno stać się przedmiotem szczególnej troski. Potrzebne jest zatem uznanie i docenienie dotychczasowej pracy osób świeckich oraz stworzenie laikatowi odpowiedniej atmosfery w pracy duszpasterskiej i właściwych warunków w ich posłudze eklezjalnej.

Również niewykorzystanym zapleczem osobowym duszpasterstwa rodzin pozostają ciągle osoby zakonne, szczególnie zakonnice, których Papieski Komitet Rodziny nazywał *wychowawcami rodzin*⁷³.

ZAKOŃCZENIE

Na zakończenie II Kongresu Teologiczno-Duszpasterskiego w Rio de Janeiro Jan Paweł II skierował do uczestników, a za ich pośrednictwem do wszystkich ludzi wspierających małżeństwo i rodzinę, zachętę, aby „starali się jak najgłębiej poznać i z entuzjazmem upowszechniać owoce jego obrad, prowadzonych w duchu całkowitej wierności Magisterium Kościoła”⁷⁴. To wezwanie Papieża znalazło się u podstaw powstania niniejszego artykułu, który nie jest wyczerpującym ujęciem tak obszernego i ważnego tematu, ale zaproszeniem do dalszej dyskusji.

⁷¹ *Deklaracja*, s. 51–53.

⁷² Por. II Polski Synod Plenarny, *Powołanie i postannictwo wiernych świeckich w sytuacji Kościoła w Polsce* [w:] *II Polski Synod Plenarny. Teksty robocze*, Poznań 1991, s. 195–199.

⁷³ FC 74; II Polski Synod Plenarny, *W trosce o polską rodzinę...*, *op. cit.*, s. 306.

⁷⁴ Jan Paweł II, *Kościół wobec rodziny...*, *op. cit.*, s. 12.

Duchowni bowiem, korzystając z rozeznania znaków czasu, mają podejmować pilną i wszechstronną posługę miłości wobec małżeństwa i rodziny. Wsparcie księży i diakonów okazywane rodzinie nie rozwiąże wszystkich problemów życia rodzinnego, bo to jest niemożliwe. Ale dynamiczna obecność duchowieństwa w duszpasterstwie małżeństw i rodzin, nacechowana bliskością wobec rodziny w codziennych radościach i trudnościach oraz umiejętnym pomaganiem rodzinie zgodnie z wolą Jezusa Chrystusa będzie solidnym wkładem w podniesienie godności małżeństwa i rodziny we współczesnym świecie (KDK 52)⁷⁵.

Riassunto

Presbiteri e diaconi nel servizio della contemporanea coppia e famiglia alla luce delle nuove indicazioni della Chiesa

La coppia e la famiglia costituiscono per la Chiesa una realtà prioritaria perché tutti i credenti sono con tutta la forza chiamati a tutelare e sostenere queste basilari alla vita sociale umana della comunità. Questo impegno riguarda in particolare modo il clero — Vescovi, Presbiteri e Diaconi, che per primi devono assumere il servizio nei riguardi della famiglia. Dopo aver precisato il carattere di questa esigenza riguardante il clero; dopo aver mostrato essenza della pastorale delle famiglie come pure indicare alla differenziazione della partecipazione del clero nelle strutture pastorali delle famiglie e nella realizzazione dei basilari compiti di questa pastorale, nel suddetto articolo vengono individuate nuove sfide, che stanno di fronte al clero nel compiere il servizio nei riguardi della coppia e della famiglia.

⁷⁵ Por. Jan Paweł II, *Przemówienie do Rady Sekretariatu Generalnego Synodu Biskupów w dniu 23 lutego 1980 r.* [w:] *Zadania rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym. Synod Biskupów 1980*, Warszawa 1986, s. 11.

KS.

V
czas
dare
właś
Wpis
Zawi
fiarow
oczy
S.
razie
cze z
wiedz
wody
ale z
czesne
orędzi
Na
cijański
czasów
sakram
drogi p
w rama
eschaty